

УДК 336.1:351.84(0.45)

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(1)-182-186

ОСПОВА Л. В.,
ЗАГРЕБЕЛЬНА Т. М.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ЕФЕКТИВНА СИСТЕМА ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ

Відмічено посилення негативних тенденцій в соціально-економічній сфері України. Проаналізовано структуру доходів населення України. Обґрунтовано, що номінальне зростання окремих його складових не суттєво вплинуло на покращення соціальних стандартів в Україні. Проведено аналіз бюджетного механізму фінансового забезпечення в Україні. Проведено аналіз частки витрат в ВВП на соціальний захист в Україні та зарубіжних країнах. Окреслено напрямки покращення функціонування системи соціального забезпечення в Україні.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, видатки бюджету, децентралізація, джерела соціального захисту, структура фінансування соціального захисту населення, зведений бюджет, державний бюджет, місцевий бюджет.

OSIPOVA L.,
ZAHREBELNA T.

Vinnytsia Institute of Trade and Economic of KNTEU

EFFECTIVE SYSTEM OF SOCIAL SCIENCE FINANCING AS A CONDITION TO INCREASE THE LEVEL OF SOCIAL STANDARDS

The strengthening of negative tendencies in the social and economic sphere of Ukraine in recent years is noted. The indicators of living standards and poverty levels are investigated with the official and international statistics, the income gap of the rich and the poor population in Ukraine and the EU is compared. The income structure of the population of Ukraine is analysed. It is shown that the salary level, social benefits and other received current transfers take 75% of citizens' income. It is proved that nominal growth of these components did not significantly affect the improvement of social standards in Ukraine. The main sources of social expenses funding and their allocation are considered. The analysis of the budget mechanism of financial support, carried out through the implementation of social protection programs, is made. The dynamics of social protection expenses in budgets of different levels in Ukraine is analysed. The emphasis is placed on the restructuring of public finances in the direction of their decentralization in accordance with the concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine. A part of GDP expenses on social protection in Ukraine and foreign countries is analysed. It is shown that the part of GDP expenses on social protection in Ukraine has always been rather high, which is appropriate for the most of the developed countries, but at the same time the size of social expenses per person in Ukraine is rather low. It is proved that, along with low social expenses in Ukraine, there are a lot of problems in financial security of social protection that are related to the structure of financial sources and the effectiveness of financial security of social protection. The directions of improvement of the social security system functioning in Ukraine are outlined. It is stated that the main goal of changes at this level of social protection is to optimize financial payments by reducing of social benefits by eliminating them or transferring them to other sources of funding and increasing the efficiency of using funds within existing social programs.

Key words: social protection, social security, budget expenses, decentralization, sources of social protection, structure of social protection financing of population, consolidated budget, state budget, local budget.

Вступ. Фінансування соціальної сфери є невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Стан фінансування соціальної сфери держави визначається рівнем її економіки. Від коштів, які спрямовуються на фінансування соціального забезпечення, залежить рівень життя, добробут населення, соціальний клімат в країні. Досягнення повноцінної і налагодженої системи фінансування потребує значних фінансових затрат і соціальних ресурсів, акумулювання яких повинно здійснюватись на рівні держави. Результативність фінансування соціального захисту населення залежить від діяльності органів влади та ефективного використання бюджетів різних рівнів в умовах децентралізації. Здійснення ефективної політики соціального захисту населення вимагає створення відповідного фінансового механізму її реалізації, здатного забезпечити добробут кожного громадянина України. Однією з передумов якісної системи соціальної сфери є формування та реалізація активної та сильної соціальної політики держави, метою якої є забезпечення належного рівня і поліпшення умов життя населення.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідження багатогранної проблематики фінансового забезпечення соціального захисту населення проводять чимало українських та зарубіжних вчених та практиків, а саме В. Н. Болотіна, Н. Борецька, О. Гаманкова, С. Деверо, С. Корецька, Е. Лібанова, М. Мальований, А. Реут, В. Скуратівський, В. Базилевич, О. Длугопольський, М. Карлін, О. Кириленко, Г. Лопушняк, О. Макарова, А. Мельник, К. Павлюк, О. Сергієнко, А. Сидорчук, В. Скуратівський, В. Тропіна, С. Юрій та ін.

Експериментальна частина. В Україні надалі посилюються негативні тенденції в соціально-економічній сфері: зниження рівня життя, соціальна незахищеність, демографічна криза, неподолане

безробіття, прогресуюча інфляція. За даними ООН близько 80% українців живуть за межею бідності, а за версією американського ділового видання Bloomberg, Україна в 2017 році входила в десятку найбідніших країн світу [1]. Бідність та соціальне відчуження залишаються одним із найвідчутливіших викликів. Фактичне зниження соціальних стандартів у поєднанні з підвищенням цін створюють несприятливе середовище для успішного запровадження реформ та зменшення суспільної напруги. Показники вимірювання рівня бідності можуть відрізнятись, проте частка охопленого нею населення залишається значною. Дані ПРООН, оприлюднені під час презентації Доповіді щодо Індексу людського розвитку – 2016, свідчать: «В Україні налічується 1,7 мільйона внутрішньо переміщених осіб, 2,8 мільйона людей з обмеженими можливостями, близько 60% живуть за межею бідності, що визначається як фактичний прожитковий мінімум» [2]. Власне, за показником ІЛР щодо рівня життя Україна займає одне з останніх місць у Європі. «Однак щодо України найбільш песимістичні результати стосуються рівня життя. Хоча протягом 1990–2015 рр. загальне значення ІЛР України зросло на 5,2%, зараз валовий національний дохід (ВНД) нижчий, ніж на початку 1990-х років, коли було вперше проведено оцінку рівня людського розвитку» [3].

За даними офіційної статистики, рівень бідності за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму у I півріччі 2017 р. становив 48,3%, а за доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму – 39,4% та показав певне зростання порівняно з попереднім періодом. Рівень абсолютної бідності, розрахований на основі законодавчо встановленого розміру прожиткового мінімуму, навпаки, дещо зменшився та становив 3,7%. Проте рівень бідності за міжнародним критерієм ООН збільшився на 0,1 в. п. і становив 1,9%. Показники відносної бідності у першому півріччі 2017 р. мали тенденції до зростання: рівень бідності за критерієм за витратами (75% медіани сукупних витрат) становив 25,4%, а за критерієм з використанням еквівалентної шкали ЄС (60% медіани сукупних доходів) – 9,7% [4].

Невтішним є також аналіз щодо розриву між доходами багатих та бідних. Якщо у 2006 р. цей розрив був 1:10, у 2016 — 1:30, то у 2017 — 1:40. Тоді як у країнах ЄС такий показник становить 1:5. Звичайним явищем стає бідність працівників не лише у бюджетній сфері, але й у підприємстві [5]. Середня зарплата в Україні становить 190 євро і є найнижчою у Європі [6], а різниця в оплаті праці чоловіків та жінок у I півріччі 2017 р. становила 26,6% [7]. Можна і далі продовжувати досліджувати стан речей на ринку праці, інфляцію, що безумовно відображається на добробуті наших громадян і зниженні соціальних стандартів.

В такій ситуації державна політика у сфері соціального захисту має відновити соціальну справедливість, захистити найбільш вразливі верстви населення. На жаль, нинішню систему соціальної підтримки не можна вважати надто ефективною. Незважаючи на стратегічні пріоритети з її удосконалення, тенденції її розвитку є недостатньо ефективними. Останнім часом значно зросла увага до проблеми фінансового забезпечення соціальної сфери, що передбачає фінансування таких програм, як соціальний захист пенсіонерів (60,16 %), соціальний захист сім'ї, дітей і молоді (24,2 %), соціальний захист на випадок непрацевдатності (5,30 %), соціальний захист ветеранів війни та праці (3,37 %), соціальний захист інших категорій населення (3,95 %), допомога у вирішенні житлового питання (1,85 %), інша діяльність у сфері соціального захисту (0,57 %), соціальний захист безробітних (0,18 %), фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту (0,01 %) [8].

Аналіз структури доходів населення України, показує, що майже 4/5 усіх доходів населення формується за рахунок заробітної плати і соціальної допомоги та інших одержаних поточних трансфертів, трохи більше (1/5) – за рахунок прибутку та змішаного доходу і доходу від власності (рис. 1).

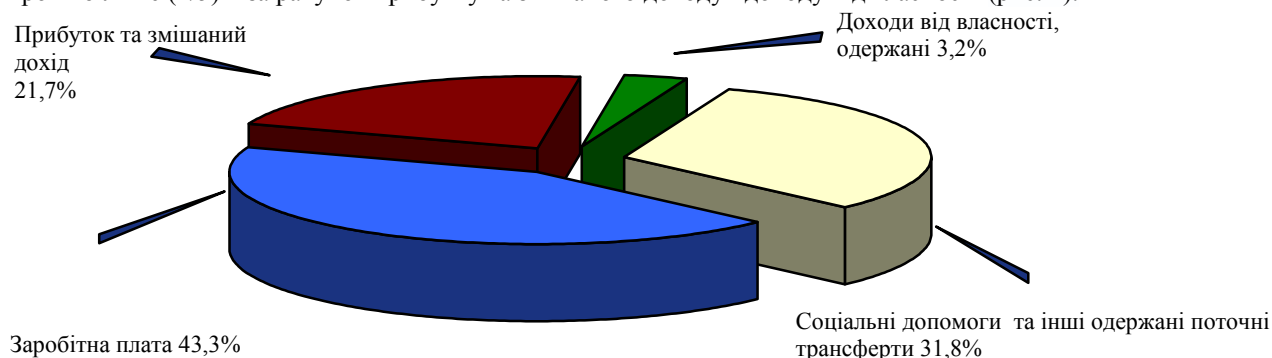

Рис. 1. Структура доходів населення у III кварталі 2017 року

Розроблено на основі [8].

Дослідження показує збільшення питомої ваги заробітної плати у структурі доходів населення, яка за III квартал 2017 року становила 43,3 % проти 40,2 % у III кварталі 2016 року, що складає найбільшу частку в сукупних доходах зайнятого населення і є основним джерелом доходів [9]. На жаль, зростання заробітної плати поглинає інфляція та зростанням індексу цін. Друга вагома частка в доходах – соціальна

допомога та інші одержувані поточні трансферти. Але існує істотна різниця між прожитковим мінімумом, установленим державним бюджетом, за показником якого розраховуються основні розміри соціальних виплат, та фактичним прожитковим мінімумом, що обраховується Мінсоцполітики згідно зі ст. 5 Закону України «Про прожитковий мінімум». Отже, з 1 січня 2018 р. прожитковий мінімум становить 1700 грн, фактичний – 3128 грн (з урахуванням суми обов'язкових платежів 3587 грн); із 1 липня – 1777 та 3261 грн (з урахуванням суми обов'язкових платежів 3745 грн), із 1 грудня прожитковий мінімум становив 1853 грн, фактичний розмір прожиткового мінімуму у цінах жовтня 2018 року у розрахунку на місяць на одну особу становить 3285 грн (з урахуванням суми обов'язкових платежів 3771 грн) [10; 11]. Останнє спричинило погіршення становища соціально незахищених верств населення, особливо тих, для кого значна частина витрат – лікарські засоби та комунальні послуги.

Заробітна плата слугує одним зі шляхів підвищення рівня та якості життя в Україні, а соціальне забезпечення служить певним інструментом для вирішення однієї з найгостріших проблем – соціальної проблеми нерівності особистих доходів людей. Гідний рівень життя повинен дістати конкретне закріплення у соціальному законодавстві України та стати орієнтиром для визначення розмірів заробітної плати, пенсії та інших соціальних виплат. Саме досягнення гідного рівня життя є основною метою соціальної політики держави та загальної системи соціального захисту населення, одним із найважливіших принципів права соціального забезпечення.

В Україні фінансування соціальних видатків розподіляється між державним і місцевими бюджетами, але питання щодо формування ефективної системи фінансового забезпечення соціальної сфери протягом тривалого часу залишається суперечливим. При цьому фінансування соціальних послуг, які безпосередньо споживає населення, здебільшого здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів (рис. 2).

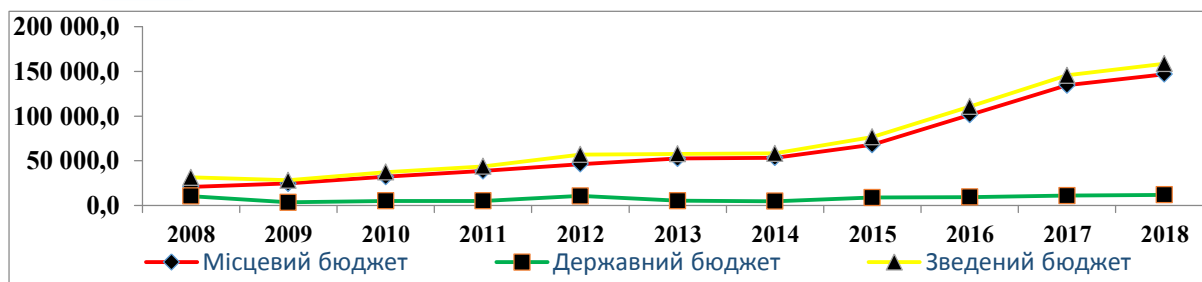

Рис. 2. Динаміка витрат на соціальний захист у бюджетах різних рівнів в Україні, млн грн.
Розроблено на основі [9]

За допомогою бюджетного механізму впорядковується процес фінансового забезпечення соціального захисту, що відбувається через реалізацію програм соціального захисту населення. В період з 2010 по 2012 рік на рівні держави здійснювалася робота з удосконалення бюджету шляхом посилення соціальної підтримки з боку держави, реформування системи пільг окремим категоріям населення, що сприяло підвищенню рівня добробуту найменш захищених верств населення. В останні роки в багатьох країнах світу, зокрема і в Україні, спостерігається послаблення соціальної ролі держави, що викликано, насамперед, кризою державних фінансів. Нині триває процес перебудови державних фінансів, започаткований в 2014–2015 рр. у напрямі їх децентралізації відповідно до концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Основними повноваженнями органів місцевого самоврядування базового рівня у сфері соціального захисту населення визначено забезпечення розвитку об'єктів соціального та культурного призначення та надання соціальної допомоги через територіальні центри. Структурні підрозділи територіальних органів центральних органів виконавчої влади на базовому рівні уповноважені також надавати ряд послуг соціального захисту населення, зокрема здійснювати виплату пенсій, субсидій, компенсацій, забезпечення надання пільг тощо. Такий розподіл повноважень необхідний задля підвищення доступності та якості соціальних послуг, збільшення обсягу послуг, що надаються вразливим верствам населення, розширення потенціалу органів місцевого самоврядування щодо соціального захисту населення [12]. В Україні за період 2012–2016 рр. коефіцієнт децентралізації витрат бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення становив у середньому близько 40% [13]. Прогнози свідчать, що бюджет 2019 року передбачає незначне зростання соціальних стандартів на рівні 9%, це буде означати, що матеріальний стан людей, чії доходи залежать від прожиткового мінімуму не просто збережеться, але і почне повільно покращуватися. Вперше за останні роки покращення відбудеться на 2%.

Проте, наскільки достатнім є рівень фінансування однієї з основних функцій держави – соціального захисту – можна робити висновки з аналізу обсягів структури державних витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення у їх загальній сумі та у відсотках до ВВП. Структура витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення у відсотках до ВВП представлена на рис. 3.

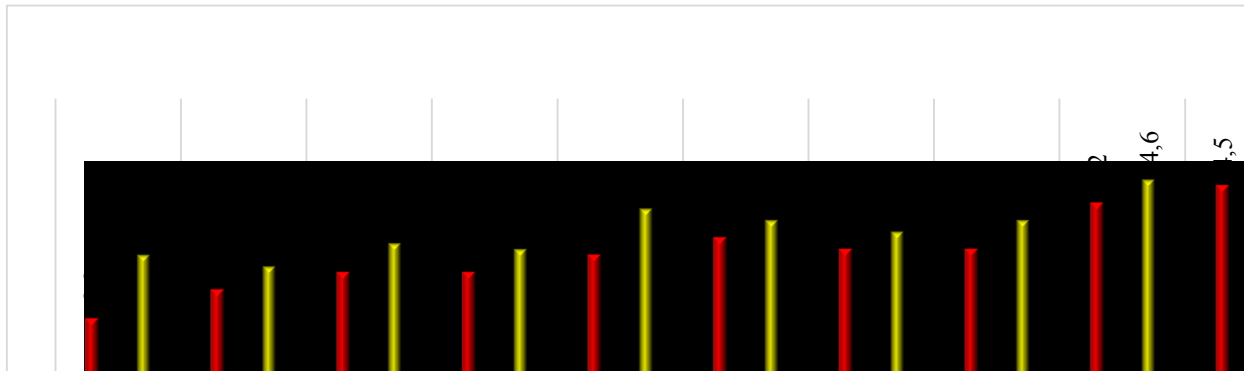

Рис. 3. Частка витратків на соціальний захист у ВВП, %

Розроблено на основі [9].

Особливу роль у фінансуванні соціального захисту впродовж багатьох років відіграє відсоток у зведеному бюджеті. Значний його приріст припадає на період 2016–2018 років, а саме 4,6–4,9%. Аналіз тенденцій фінансування системи соціального захисту дозволяє зазначити про суттєве збільшення номінальних обсягів цих витрат. Так, номінальний обсяг витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення з державного бюджету до 2015 року збільшилися у 3,28 разу, а з місцевого бюджету – в 8,7 разу. Видатки Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення в 2016 році становлять 251227,7 млн грн (30 %), що більше ніж у 2015 році на 4,06 %. Так, у 2015 році бюджетне фінансування функцій соціального захисту та соціального забезпечення населення складало 176339,84 млн грн, що становило 25,94% витратків Зведеного бюджету України та 8,91% ВВП [9].

Однак варто відмітити, що високу частку соціальних витратків у структурі ВВП не завжди можна розглядати як ознаку високого рівня соціального захисту. Частка витрат на соціальний захист у ВВП України завжди була доволі високою, що притаманно більшості розвинених країн світу. В останні роки за цим показником Україну випереджає лише одна країна ОЕСР – Франція. Розмір соціальних витрат на душу населення в Україні є доволі низьким. Серед 35 країн за розміром соціальних витрат на душу населення Україна знаходиться на 32-му місці з середнім показником за досліджуваний період 1925,6 дол. за паритетом купівельної спроможності. Наприклад, у Польщі цей показник становить 3781,3 дол., Естонії – 3258,6 дол., Чехії – 4959,5 дол. Найбільший розмір має Люксембург – 18642,2 дол., що у дев'ять разів більше, ніж в Україні [14].

Проведене дослідження засвідчило, що, незважаючи на високу частку соціальних витрат у ВВП, їх абсолютний розмір в Україні є доволі низьким порівняно з країнами ЄС, ОЕСР та деякими країнами СНД. Водночас поряд із низькими розмірами соціальних витрат в Україні існує чимало проблем фінансового забезпечення соціального захисту, які пов'язані зі структурою фінансових джерел та ефективністю фінансового забезпечення соціального захисту. Тому головною метою змін на цьому рівні соціального захисту є оптимізація фінансових виплат за рахунок як скорочення невластивої державної системи соціального захисту соціальної допомоги (пільг) шляхом ліквідації або переведення на інші джерела фінансування (включення у систему загальнообов'язкового державного соціального страхування або переведення на добровільне страхування), так і підвищення ефективності використання коштів у межах наявних соціальних програм.

Пріоритетними завданнями щодо реформування першого рівня системи соціального захисту в Україні повинні бути: створення загальної системи соціального моніторингу, оцінки та планування соціальних державних витратків; монетизація соціальних пільг; децентралізація системи соціальних послуг; реформування державного забезпечення та надання соціальних пільг та послуг окремим категоріям населення за рахунок бюджетних ресурсів; регулювання механізму надання соціальної допомоги та соціальної підтримки непрацездатним і малозабезпеченим громадянам; покращення якості та доступності послуг у сфері соціального захисту населення; вдосконалення порядку бюджетного планування та прогнозування витратків бюджетів різних рівнів на соціальний захист з метою наближення до реальних показників їх фінансового забезпечення; поступовий перехід до політики, спрямованої на зростання доходів населення, щоб кожний працюючий громадянин міг за рахунок власних коштів забезпечити себе необхідними соціальними послугами, що в кінцевому підсумку повинно створити умови для підвищення рівня соціальних стандартів та їхнього фінансового забезпечення в Україні до загальноєвропейського.

Висновки. Таким чином, в сучасних умовах проблема соціального захисту повинна вирішуватися шляхом трансформації політики доходів населення, а не через збільшення їх фінансування за рахунок державних коштів. Від політики встановлення системи державного захисту необхідно поступово переходити до політики, спрямованої на зростання індивідуальних доходів населення, щоб кожна працююча людина могла за рахунок власних коштів забезпечити себе необхідними соціальними послугами [12].

Також, подальше реформування складових соціального захисту населення сприятиме удосконаленню цього суспільного інституту. Формування нової концепції розвитку системи соціального

захисту вимагає перегляду всього спектру державної соціальної допомоги (пільг) та джерел їх фінансування. Важливим напрямком є децентралізація системи надання соціальних послуг, територіальне наближення надання послуг до місця проживання їх отримувачів, посилення відповідальності органів місцевого самоврядування за якість надання соціальних послуг та ефективне використання коштів на соціальний захист населення. Тому основними напрямками вдосконалювання механізму фінансового забезпечення соціальної сфери повинні стати: посилення відповідальності за нецільове використання коштів; оптимальне розмежування повноважень щодо здійснення видатків між органами влади всіх рівнів; залучення неурядових організацій до надання соціальних послуг із метою підвищення їх якості тощо. Лише комплексне впровадження окреслених заходів дасть змогу досягти підвищення ефективності фінансування соціальної сфери та покращання якості життя населення як основної мети реалізації соціально-економічної політики держави.

Література

1. ООН: Близько 60% українців живуть за межею бідності. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/03/30/7139761/>
2. Доповідь ПРООН: Україна зайняла 84 місце серед 188 країн світу. URL: <http://www.un.org.ua/ua/informatsiinyi-tsentri/news/4089-dopovid-proon-ukraina-zainiala-84-e-mistse-sered-188-krain-svitu>
3. Індекс людського розвитку: Україна падає, що робити. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/ourperspective/ourperspectivearticles/2017/04/13/-html>
4. Інформація щодо рівня життя населення у 2017 році. Додатки : інформаційно-аналітична записка Мінсоцполітики / Федерація професійних спілок України. URL: <http://expert.fpsu.org.ua/news/392-informatsiya-shchodo-rivnya-zhyttia-naseleण्या-u-2017-rotsi>
5. Що в Україні погіршувало ситуацію з правами людини у 2017? URL: <http://vgoru.org/index.php/prava-lyudini/item/24293-shcho-v-ukraini-pohirshovalo-sytuatsiiu-z-pravamy-liudyny-u-2017>
6. В Україні середня зарплата становить 190 євро і є найнижчою в Європі / Центр інформації про права людини. URL: https://humanrights.org.ua/material/v_ukrajini_serednja_zarplata_skladaje_190_jevro_i_je_najnizhchojiu_v_jevropi
7. Навіть за Держстатом в Україні чоловіки заробляють на 27% більше за жінок / Центр інформації про права людини. URL: https://humanrights.org.ua/material/navit_za_derzhstatom_v_ukrajini_choloviki_zarobljajut_na_27_bilshe_za_zhinok
8. Соціальний захист та соціальне забезпечення. Бюджетні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/socialnij-zahist-ta-socialne-zabezpechennja>
9. Видатки бюджету України. URL: <http://cost.ua/budget/expenditure>
10. Прожитковий мінімум 2018 року. URL: <https://www.budgetnyk.com.ua/article/69-yakim-bude-rozmr-projtkovogo-mnimumu-2018-roku>
11. Офіційний сайт Департаменту соціального захисту населення. URL: <http://dszn-zoda.gov.ua/>
12. Осіпова Л. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: сучасний стан та перспективи / Л. В. Осіпова, В. Г. Плахтій // Проблеми економіки та політичної економії. – 2018. – № 1. – С. 125–139. URL: <http://politeco.nmetau.edu.ua/uk/journal/6>
13. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>
14. Статистичні дані ОЕСР. URL: http://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=SOCX_AGG&lang=en

References

1. OON: Blyzko 60% ukrainsiv zhyvut za mezheiu bidnosti. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/03/30/7139761/>
2. Dopovid PROON: Ukraina zainiala 84 mistse sered 188 krain svitu. URL: <http://www.un.org.ua/ua/informatsiinyi-tsentri/news/4089-dopovid-proon-ukraina-zainiala-84-e-mistse-sered-188-krain-svitu>
3. Indeks liudskoho rozvytku: Ukraina padaie, shcho robyty. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/ourperspective/ourperspectivearticles/2017/04/13/-html>
4. Informatsiia shchodo rivnia zhyttia naseleण्या u 2017 rotsi. Dodatky : informatsiino-analychna zapyska Minsotspolityky / Federatsiia profesiynykh spilok Ukrainy. URL: <http://expert.fpsu.org.ua/news/392-informatsiya-shchodo-rivnya-zhyttia-naseleण्या-u-2017-rotsi>
5. Shcho v Ukraini pohirshovalo situatsiiu z pravamy liudyny u 2017? URL: <http://vgoru.org/index.php/prava-lyudini/item/24293-shcho-v-ukraini-pohirshovalo-sytuatsiiu-z-pravamy-liudyny-u-2017>
6. V Ukraini serednia zarplata stanovyt 190 yevro i ye nainyzhchoiu v Yevropi / Tsentr informatsii pro prava liudyny. URL: https://humanrights.org.ua/material/v_ukrajini_serednja_zarplata_skladaje_190_jevro_i_je_najnizhchojiu_v_jevropi
7. Navit za Derzhstatom v Ukraini choloviki zarobljaiut na 27% bilshe za zhinok / Tsentr informatsii pro prava liudyny. URL: https://humanrights.org.ua/material/navit_za_derzhstatom_v_ukrajini_choloviki_zarobljajut_na_27_bilshe_za_zhinok
8. Sotsialnyi zakhyst ta sotsialne zabezpechennia. Biudzhetni vydatky na sotsialnyi zakhyst ta sotsialne zabezpechennia. URL: [http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/socialnij-zahist-ta-socialne-zabezpechennia](http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/socialnij-zahist-ta-socialne-zabezpechennja)
9. Vydatky biudzhetu Ukrainy. URL: <http://cost.ua/budget/expenditure>
10. Prozhytkovy minimum 2018 roku. URL: <https://www.budgetnyk.com.ua/article/69-yakim-bude-rozmr-projtkovogo-mnimumu-2018-roku>
11. Ofitsiinyi sait Departamentu sotsialnoho zakhystu naseleण्या. URL: <http://dszn-zoda.gov.ua/>
12. Osipova L. V. Finansove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naseleण्या v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy / L. V. Osipova, V. H. Plakhtii // Problemy ekonomiky ta politychnoi ekonomii. – 2018. – № 1. – S. 125–139. URL: <http://politeco.nmetau.edu.ua/uk/journal/6>
13. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>
14. Statytychni dani OESR. URL: http://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=SOCX_AGG&lang=en

Рецензія / Peer review : 31.10.2018 Надрукована / Printed : 07.12.2018

Рецензент: д. е. н., проф. Ткачук О. М.